

Ivo Mišur, mag. ing. stroj.
Zavod za ispitivanje kvalitete
Gajeva 17
10000 Zagreb
ivo.misur@gmail.com

Pregledni rad
Primljeno: 04.03.2020.
Prihvaćeno: 15.11.2020.

REFORMNI POKRET NIŽEG KLERA NAKON PRVOG SVJETSKOG RATA KAO POKUŠAJ UNIJE HRVATSKIH KATOLIKA S PRAVOSLAVCIMA

Reformni pokret nižeg klera Katoličke crkve u Hrvatskoj pojavio se nakon Prvog svjetskog rata. Sastojao se od nekoliko frakcija. Svi su kao jedan od reformnih zahtjeva navodili sjedinjavanje Katoličke i Pravoslavne crkve. Fokus dosadašnjih historiografskih istraživanja stavljan je na zahtjeve za celibatom i narodnim jezikom u liturgiji, iako su oni bili samo instrument kojim bi se olakšalo provođenje konačnog cilja – unije hrvatskih katolika s pravoslavicima. Motivi jugoslavenskog crkvenog jedinstva nisu bili ekumenske, već nacionalno-političke prirode. U radu će se također analizirati društveno-političke okolnosti reformnog pokreta te njegove veze s jugoslavenskim integralnim nacionalizmom.

Ključne riječi: Katolička crkva, unija, pravoslavlje, jugoslavenski nacionalizam, ekumenizam

Uvod

Glagoljaško bogoslužje se u Dalmaciji održalo sve do 19. stoljeća unatoč sveopćoj latinizaciji nakon Tridentskog koncila (1545.–1563.). Nakon završetka Napoleonovih ratova te uspostavom Druge austrijske uprave, nove vlasti su nastojale integrirati svoju novu pokrajinu. Jedna od mjera bila je osnivanje zajedničkog latinskog sjemeništa za sve dalmatinske svećenike 1826. godine. Pet godina prije zatvorena su jedina sjemeništa koja su djelovala u Zadru i u Priku kod Omiša. Za studente koji nisu dovršili studij otvoreno je privremeno glagoljaško sjemenište u Zadru, koje je djelovalo do 1830. godine¹. Tijekom revolucionarnih zbivanja 1848. godine neki dalmatinski zastupnici u Carevinskom vijeću traže obnovu glagoljaških sjemeništa, međutim bez uspjeha.

Enciklika *Grande munus* izdana 1880. godine uzdigla je na čast oltara Katoličke crkve, slavensku braću Ćirila i Metoda. Njihov blagdan ustanovljen je na 5. srpnja. Također se još jednom priznala ravnopravnost staroslavenskog jezika s latinskim u liturgiji. Enciklika je izazvala oduševljenje u Hrvatskoj. Narodnjaci su proslavu sv. Ćirila i Metoda iduće godine iskoristili kao pripremu za nadolazeće izbore. U Splitu je iduće godine osnovana Zaklada sv. Ćirila i Metoda, kojom je financirano obrazovanje svećenika glagoljaša.

Narodna stranka u Hrvatskoj, a posebno Dalmaciji iskoristila je papinu encikliku za promociju političkih ideja. Proslave blagdana sv. Ćirila i Metoda u srpnju postale su vjersko-politička okupljanja. To je uplašilo Habsburgovce, kojima nije odgovaralo jačanje slavenske svijesti pomoću glagoljice. Beč se bojao panslavizma te širenja ruskog utjecaja na Jadranu². Pravu pomutnju izazvalo je dopuštanje staroslavenskog bogoslužja malobrojnim katolicima u Crnoj Gori 1887. godine. Austro-ugarski diplomati vrše pritisak na rimsku kuriju te bečki nuncij izdaje okružnicu koju dio dalmatinskih biskupa koristi za suzbijanje glagoljice. Kongregacija za obred izdaje dva dokumenta 1892. i 1898. godine kojima dopušta glagoljanje samo na staroslavenskom, a zabranjuje uporabu govornog jezika. Također potvrđuje pravo na slavensko bogoslužje samo u župama u kojima se bez prestanka glagoljalo trideset godina. Dalmatinski biskupi su svaki zasebno reagirali na te okružnice. Dok su u Zadarskoj biskupiji ukinute sve glagoljaške župe, u Splitskoj je osnovan odbor za obranu glagoljaškog bogoslužja. Iz Rima je ponovno 1902. došao dekret kojim se potvrđuju odluke. Borba je, međutim, nastavljena te se ponovno 1905. godine u Rimu sastalo svećenstvo koje je raspravljalo o glagoljici. Zaključak je bio da se strogo

---

¹ RELJANOVIĆ, “Enciklika Grande Munus i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji”, 356.

² Isto, 362.

ograniče i propišu koje župe smiju glagoljati. U Dalmaciji u mnogim župama odluke iz Rima nisu zaživjele u praksi³.

Papina enciklika omogućila je nastanak ćirilometodske ideje ujedinjenja Katoličke i Pravoslavne crkve na području Balkana. Najznačajniji predstavnici i promicatelji su bili zagrebački nadbiskup Strossmayer i njegov prijatelj, povjesničar Franjo Rački. Oni su gledali na to kao *na put k zbliženju Slavena razdruženih vjerom*⁴. Ideja je bila obnoviti jedinstvo slavenske crkve koju su svojim misionarenjem stvorila braća. Konačni cilj bio bi nacionalno ujedinjenje južnih Slavena. Strossmayer je glagoljicu vidio kao način spajanja Katoličke i Pravoslavne crkve⁵. Staroslavensko bogoslužje bilo je dokaz sačuvane autonomije koja bi se garantirala pravoslavicima u papinom okrilju. Pravoslavne crkve su služile liturgiju na staroslavenskom jeziku te bi širenje glagoljice u krajevima gdje pravoslavci žive izmiješani s katolicima smanjilo ili čak izbrisalo vjerske razlike. Državne su vlasti za vrijeme Kraljevine Jugoslavije u cijeloj Hrvatskoj proglasile 4. veljače (dan rođenja) Strossmayerovim danom zbog njegovih zasluga u širenju ideje jugoslavenstva.

Upitno je koliko su papina nastojanja zaista doprinijela ekumenizmu jer je pravoslavno svećenstvo glagoljanje i papinu encikliku *Grande munus* smatralo prozelitističkom propagandom. Isti papa je izdao nekoliko enciklika koje su se bavile pitanjem istočnih crkava *Orientalium Dignitas enciklika* (1894), *Satis Cognitum* enciklika (1896), *Omnibus compertum* (1900).

Zahtjevi za promjenama u Kraljevini SHS

Već su u ljeto 1918. godine postojale grupacije katoličkog klera koji se politički aktivirao u cilju stvaranja jugoslavenske države. Novo doba je u srpnju 1918. u izvještaju o narodnom zboru u Splitu (2. srpnja) spomenulo grupu mlađeg svećenstva okupljenu oko Novina. Bila je riječ o zasebnoj kulturno-socijalnoj grupi, ne samo mlađeg svećenstva već i laika, koja je izdavala Novine od 29. lipnja 1919. Oni su bili samostalna grupa koja je ponajviše djelovala na kulturnom i socijalnom polju, a koja dotada nije pripadala drugim organizacijama. Bavili su se politikom koja je identična s našim općenarodnim pitanjem. Ta je skupina prihvatila deklaraciju od 30. svibnja 1917. te s njom u savezu narodno jedinstvo i samoodređenje. Svoje djelovanje su smatrali nadstranačkim i nepolitičkim jer je bila riječ o narodnom pitanju. Smatrali

³ RELJANOVIĆ, "Enciklika Grande Munus i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji", 365-371.

⁴ GROSS, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, 442.

⁵ RELJANOVIĆ, 360.

su svoje novine glasilom različitih organizacija kulturno-katoličkog stanovišta, koje zastupaju narodno samoodređenje i jugoslavensko ujedinjenje⁶.

Dana 10. listopada 1918. izašao je prvi broj lista Zora. Naziv je došao od Preradovićeve pjesme *Zora puca, bit će dana*. U prvom broju objavljen je proglas: *Ovo nije list jednoga čovjeka, ni jedne struke, ni jedne stranke, već je ovo iskreni glas za slogu, za sreću i za slobodu svega našega puka hrvatskoga, srpskog i slovenskog imena – cjelokupnog naroda jugoslavenskoga*. Proglas veliča jugoslavenski narod i poziva na stvaranje države. Potpisali su je katolici i pravoslavci iz svih dijelova Dalmacije, pa čak su se i dojučerašnji stranački protivnici našli na toj listi. Među potpisnicima su bili don Ante Anić, dr. Gajo Bulat, Uroš Desnica (otac kasnijeg književnika Vladana), Joso Kulišić (načelnik Vrlike), dr. Ivan Majstrovčić, don Frane Ivanišević, fra Božo Milošević, Josip Smodlaka, pop Petar Stojisavljević, dr. fra Roko Vuković i drugi⁷.

Splitski nadbiskup Đivoje je već 18. siječnja 1917. pozvao solinskog nadžupnika Niku Petrića na razgovor radi brošure koju je kanio tiskati. Na nadbiskupov nagovor *stradat ćemo i ja i ti* Petrić je od objavljivanja knjižice odustao. Međutim, nije ju uništio. Nekoliko mjeseci poslije, na Uskrsnoj ispovijedi u Solinu Petrić je pred deset svećenika pročitao svoje ideje. Tih deset svećenika, koji su složno potaknuli Petrića na objavljivanje i obećali mu podršku, nikad nije imenovano. Za pretpostaviti je da je većina njih ostala u KC. Starokatolički tisak osim opće poznatih iznimaka (biskupi) ne imenuje svećenike koji su podržavali Reformu, pa su poslije povukli podršku i ostali unutar KC. Zanimljiva je obzirnost prema bivšim kolegama.

Već u predgovoru se napominje da su *shizme jaki odraz ljudskog upliva u Crkvu*. Indirektno upućuje na to da će se jedinstvo ostvariti kada se izliječe *rane*. Također naglašava važnost utjecaja velikih političkih događanja na stvaranje podjela. Simplificirano objašnjava kršćansku podjelu te navodi da su sada tri crkve koje se zovu Kristove: Katolička, Grko-istočna i Protestantska. Postavlja pitanje: *Hoće li ovaj nečuveni svjetski rat stvoriti još koju "Kristovu crkvu" ili će sjediniti već rastavljene? To je veliko i važno pitanje na koje će odgovoriti skora budućnost*⁸.

Petrić vjeruje da će doći do velikog vjerskog preokreta jer će se čovječanstvo izmučeno ratom okrenuti vjeri. Zbog ovoga je potrebno da se crkva *pročisti od ljudskih upliva*. Autor vjeruje da će nakon rata *svjetlo Kristova naroda obasjati i poganske narode*. Također izražava bojazan da će *Bog neplodne grane kršćana odsjeći*. Petrić navodi tri rane koje su prouzročili ljudi u Katoličkoj crkvi te za njih navodi lijekove: Isus

---

⁶ „Skupina oko Novina”, *Novo doba* (Split), 07.07. 1918., 1.

⁷ *Novo doba* (Split), 11.10.1918. 3.

⁸ PETRIĆ, *Rane u katoličkoj crkvi*, 1-2.

Krist, zdrav razum te Evanđelje. Glavna karakteristika farizejizma je: *jedno činiti, a drugo govoriti, te sa sobom biti preblag, a s drugima biti prestrog*. Svjetski rat je uzrokovao krizu koja je pogoršala teško financijsko stanje nižeg klera. Zato se pokret bavi ekonomskim pitanjima svećenstva te preraspodjele crkvenog novca⁹. Poziva svevjerske predstavnike kršćanstva da, ne gledajući sebe, svim silama nastoje da se što prije ispune riječi *da će biti jedno stado i jedan pastir*¹⁰.

U svojoj raspravi o celibatu kao petnaesti razlog za ukinuće smatra da je *jedan od uzroka, koji je na putu da se jednom sjedine i pomire rastavljene kršćanske crkve*. Navodi da su pravoslavni i protestantski kler protiv njega i smatraju ga *nenarodnim*, Petrić smatra da će nakon rata neke države odnijeti zakone *koji će biti protivni celibatu, a koji će težiti za tim da koli svećenstvo toli crkva budu što više narodne*. Crkva će se najprije protiviti tome, ali će na kraju popustiti¹¹.

Knjižica *Rane u katoličkoj crkvi* izdana u svibnju 1917. godine, što mnogi smatraju početkom reformnog pokreta nižeg svećenstva Katoličke crkve. Iako je knjižica izazvala žestoke reakcije, nije imala većeg odjeka niti je njezino izdavanje izazvalo daljnje akcije budući da je zabranjena njezina distribucija. Tek se dvije godine poslije svećenici okupljaju te počinje organizirana akcija hrvatskih svećenika za reformu Katoličke crkve. Reformisti prihvaćaju Petrićeve ideje, a i on sam sudjeluje u novom pokretu. Petrić se, prema tomu, može smatrati idejnim začetnikom pokreta koji je nastao 1919. godine.

Tijekom 1919. godine u Kraljevini SHS pojavljuju se najprije pojedinci pa onda grupe svećenika koji žele disciplinarne promjene u Katoličkoj crkvi. Promjene su tražili

- Svećenici okupljeni oko časopisa *Reforma*
- Narodna crkva Bože Miloševića
- Pokret oko cetinskog svećenstva

Sva tri pokreta pored disciplinskih i staleških promjena u duhu vremena traže što skorije zblježavanje i sjedinjenje s pravoslavicima. Tadašnja viša hijerarhija Katoličke crkve u Hrvatskoj nije gledala blagonaklono na ideju ujedinjenja s pravoslavicima. *Unionistička baza reformnog svećenstva može da se svidi i dopadne liberalnim bezvjerskim duhovima u Jugoslaviji; ali ona nikako i nikada ne može da bude osnovicom vjerskom sporazumu naših Crkvi*¹². Bilo je, međutim, pojedinačnih razgovora. Počet-

⁹ PETRIĆ, *Rane u katoličkoj crkvi*, 14.

¹⁰ Isto, 33.

¹¹ Isto, 40.

¹² GRABIĆ, „Unija crkvi i reformno svećenstvo”, *Katolički List* (Zagreb) 1920, br. 32, 246.

kom 1919. godine P. Rogulja se sastao s pravoslavnim svećenikom i bogoslovskim profesorom Vojom Janjićem, te razgovarao o mogućnosti unije u Kraljevini SHS. Na sastanku je zaključeno da bi crkvena unija omogućila bolji otpor boljševičkim idejama među jugoslavenskim narodom¹³

Reformni pokret nižeg klera

Najistaknutiji predstavnici reformaša bili su don Stjepan Zagorac i fra Jeronima Tomac. Niži kler iskreno pokušava provesti reforme unutar Katoličke crkve. Bave se staleškim pitanjima svećenstva te crkvenom disciplinom. U ranoj fazi pokreta nema naznaka ikakve želje za raskolom ili dovođenja papina primata u pitanje. Izdaju više memoranduma i knjižica. Jedna od njih je *Savremene želje* iz 1919. godine. Najprije počinju izdavati časopis Reformu. Nakon zabrane preimenovan je u Nova Reforma, a poslije u Preporod. Reformu je izdao *Odbor katoličkog nižeg klera za reformu i jedinstvo crkava u Jugoslaviji*¹⁴. Petrić u prvom broju Reforme piše o amerikanizmu, što je drugi naziv za modernizam. Obradio ju je papa Lav XIII. u svojoj enciklici *Testem benevolentiae nostrae* 1899. godine. Prema njemu ona predstavlja ideje da bi se crkva trebala prilagoditi duhu vremena te izmijeniti neka svoja učenja te olabaviti disciplinu.

Šest točaka „Rukopis teza o reformi Katoličke crkve“ napisanom u Varaždinu 1919. god. Govori o sjedinjenju sa šizmatičkim crkvama.¹⁵

Crkva rimo-katolička neka svojim vjernicima preporuči što veću toleranciju naprama šizmaticima, te dapače dopusti i preporuči mješovite organizacije katolika sa šizmaticima da se obojima zajednička vjera u božanstvo Krista podupire i brani.

Isto tako neka Crkva odnošaje i privatne familijarne sastanke među katoličkim i šizmatičkim svećenicima tolerira i dapače prijaznim okom gleda.

Neka se dopusti šizmaticima surađivati u katoličkim časopisima, dapače i raspravljati o prijepornim pitanjima u tu svrhu i istom nakanom, da se što prije utre put savršenom jedinstvu, da bude „jedan ovčinjak i jedan pastir“, da svi budu jedno u Kristu Gospodinu našem.

U nacrtu se definira postupno teološko približavanje pravoslavnih i katoličkih svećenika putem suradnje i rasprava u časopisima. Masovno zbližavanje vjernika

---

¹³ *Narodna Politika* (Zagreb), br. 11, 1919, 1.

¹⁴ *Novo doba* (Split), 29.07. 1919, 2.

¹⁵ MATIJEVIĆ, „Reformni pokret dijela nižeg katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919.-1924. god.)“, 71-75.

dvaju crkava ostvarilo bi se zajedničkim pravoslavno-katoličkim organizacijama. Ova vjerska udruženja bila bi prvi administrativni korak prema crkvenom jedinstvu.

Savremene želje nižeg klera objavljene su 1920. godine. Reformisti vjeruju da Katolička crkva latinskog obreda drži celibat obveznim iz dva razloga. Prvi je da se očuva crkvena imovina koja bi se u slučaju ženidbe svećenika dijelila njegovoj djeci i ženi. Reformisti predviđaju da će ubrzo doći do *sekularizacije crkvene nepokretne imovine*. Pod tim se misli na nacionalizaciju imovine. Drugi razlog održavanja celibata pronalaze u dualističkom crkveno-državnom naziranju svijeta. U *Savremenim željama* se predviđa utopistička budućnost: *država će biti zamijenjena narodom, a savez država savezom naroda, prestat će nacionalne razlike, prestat će političke i ekonomske granice, neće biti ratova, doći će do rastave crkve i države - pa onda ne će biti ni borbe o kompetenciju, o vlast*. Posljedica svega ovoga je da crkva neće trebati voditi borbu, pa će se zato svećenstvo ženiti. U predviđanju državno-pravnih i političkih odnosa u budućnosti naziru se boljševičke ideje koje je u tekst vjerojatno implementirao Tomac, koji je bio potajni simpatizer komunizma.

Autori međutim predviđaju i bližu budućnost u Kraljevini SHS. Već se u trenutku pisanja brošure radilo na *niveliranju državno-pravnih razlika i plemenskih osobina*, što će potaknuti razvitak *pokreta za približavanjem istočne crkve sa zapadom*. Prema autorima *Savremenih želja*, ujedinjenje crkava bila bi posljedica jugoslavenske integracije. Reformaši smatraju da su se hrvatski biskupi zauzeli za glagoljaško bogoslužje upravo radi jedinstva crkava. Međutim, smatraju da će *morati ići dalje i tražiti ukinuće celibata, jer istočna crkva ne će nikako pristati na nj za niže bar svećenstvo. Najzad mi imademo na teritoriji SHS i grko-katolike. Njihov se niži kler slobodno ženi*. Izražavaju čuđenje zašto bi na jednom crkvenom teritoriju opstale dvije crkvene discipline. U njihovoj viziji crkvene unije pravoslavci na području Kraljevine SHS priznali bi papu kao vrhovnog poglavara¹⁶, dok bi katolici s istog teritorija prihvatili istočni (bizantski) obred. Tako bi se na teritoriju SHS formirala jedna crkvena jedinica, jednog (istočnog) obreda i jednog poglavara. Dakle, cilj je bio unutar državnih granica izbrisati ne samo religijske već i obredne i disciplinske crkvene razlike. *Niži kler, stvarajući prijedlog za uvođenje fakultativne ženidbe u velike je računao sa unijom. Mi smo naimpe uvjereni bili, da će se konačno latinska crkva sa istočnom izmiriti baš na Balkanu. Možda to izmirenje bude izvedeno na platformi, da mi latini primimo istočni obred, a istočnjaci, da priznadu papinski primat. Za to imadu naši unijati veliku misiju u državi SHS i na Balkanu. Ali je prvi uvjet ženidba svećenika. Mislim da bi Rim*

¹⁶ Zanimljivo je da reformaši ne dovode u pitanje papin primat u ranoj fazi svoje borbe, dok su poslije pristupili Starokatoličkoj crkvi koja je osnovana jer se protivila ovoj dogmi definiranoj na Prvom vatikanskom koncilu.

*pristao na ukinuće celibata ako bi mu se pružilo nade, da će unija uspjeti*¹⁷. Reformisti pitanje celibata namjeravaju riješiti neovisno o tadašnjim crkvenim praksama Katoličke i Pravoslavne crkve. Oni predlažu da svećenik odluku o celibatu donese nakon svećeničkog ređenja. Prema tadašnjem, a i današnjem Kanonskom pravu istočnih crkava (pravoslavnih i grkokatoličkih) ređenje oženjenih muškaraca je dopušteno. Međutim, već zaređeni svećenik ne može se ženiti, čak ni kad ostane udovac. *Mladi svećenik neka ide neoženjen u pastvu, ondje neka praktično radi, neka svrši sve svoje potrebite ispite, a onda se neka odluči ili na ženidbu ili na celibat.*¹⁸ Reformaši iznose prijedlog o celibatu koji nije u skladu s crkvenom disciplinom istočnih crkava. Unatoč tomu disciplinu latinskog obreda smatraju jednom od najvećih prepreka jedinstvu crkve. Na ovaj način potpuno pogrešno temelje i obrazlažu svoj zahtjev prema Katoličkoj crkvi. Za ostvarenje njihova plana bila bi potrebna reforma crkvene discipline ne samo Katoličke već i Pravoslavne crkve. Znakovito je da je tada postojao pokret nižeg pravoslavnog svećenstva koji je zahtijevao mogućnost drugog braka obudovjelog svećenika, međutim taj je prijedlog odbijen od Arhijerskog sinoda. Autori Savremenih želja praktična pitanja celibata (financije, zrelost) rješavaju tako da predlažu da se svećenik ženi samo kada može uzdržavati obitelj te da o tome odlučuje tek u zrelijoj dobi, tj. nakon ređenja i nakon što je neko vrijeme djelovao kao župnik.

U nastavku teksta navode trač da je papa Lav XIII. dopustio biskupu Stadtleru da dopusti latinskom svećenstvu da se ženi i nosi bradu. Časopis *Reforma* bio je namijenjen katoličkom, ali i pravoslavnom svećenstvu. Javio im se čak iz Srbije arhimandrit Ruvim, koji je pisao o reformi i zbliženju crkava. Reformaši za sebe govore da su narodni svećenici i da su narodna crkva¹⁹.

Memorandum nadbiskupu Baueru, datiran u Zagrebu “početkom veljače g. 1920.”, objavljen je u novopokrenutom časopisu *Preporod*, koji je zamijenio dotadašnje reformaško glasilo *Reformu/Novu Reformu*:

1. Sjedinjenje svih kršćanskih crkvi
2. Samostalnu crkvenu pokrajinu s primasom za Jugoslaviju na čelu
3. Autonomiju crkve na demokratskim načelima, ali uz priuzdržanje njezine monarhijsko-hijerarhične konstitucije
4. Narodni živi jezik u sv. misi, sakramentima i svim obredima
5. Fakultativno molenje brevijara
6. Reformu teoloških studija

---

¹⁷ *Savremene želje* (Varaždin), 1919, 23.

¹⁸ *Savremene želje* (Varaždin), 1919, 25.

¹⁹ „Reforma”, *Novo doba* (Split), 29.07.1919., 2.

7. Ukinuće obvezatnog celibata
8. Materijalno obezbjeđenje klera uredjenjem fonda za uzdržavanje istoga prodajom ili otkupom biskupskih, kaptolskih, župskih i crkvenih posjeda, koji nadmašuju t. zv. minimum gospodarstva a uz doprinos države ili vjernika”.

Druga točka je ovisna o prvoj. Ako bi došlo do njihova ispunjenja, na državnom teritoriju Kraljevine SHS postojala bi jedinstvena crkvena uprava. Kod reforme teoloških studija zahtijeva se približavanje i detaljnije proučavanje pravoslavne i anglikanske teologije. Nakon što odnosi s nadbiskupom Bauerom postaju sve teži, okupljeni oko časopisa *Reforma* 1925. godine osnivaju *Hrvatsku prvodobnu katoličku crkvu*, koja vrlo brzo mijenja naziv u Hrvatska starokatolička crkva. Otvaraju župe u Zagrebu, Stenjevcu, Šaptinovicima, Krapnju, Bogomoljama (Hvar), Splitu itd. Danas su aktivne župe u Zagrebu (sv. Križ u Branimirovoj ulici te sv. Ante u Stenjevcu) te u Šaptinovicima.

Narodna crkva Bože Miloševića

Božo Milošević je rođen u Gradcu 1888. godine. Prvi javni nastup u današnjem splitskom Hrvatskom narodnom kazalištu održao je u svibnju 1919. godine. Već u lipnju biva suspendiran iz franjevačkog reda. Začetnik je pokreta za osnivanje Narodne crkve. Držao je predavanja i izdavao dvotjednik *Novi rod*, u kojem je iznio svoje ideje. Djelovao je do kraja 1920. godine, nakon čega odlazi u Ameriku. Milošević je živio u Zagrebu, a u Dalmaciji mu je pomagao Ante Ivelić, također bivši franjevac²⁰.

Jedna od ideja koju Milošević zastupa je sjedinjenje crkava. Međutim, on djeluje samostalno od reformnog pokreta. Također mu se koncept jedinstva razlikuje od reformaša. Milošević planira osnovati posve novu religijsku zajednicu Narodnu crkvu. Jedna od vodilja njegova djelovanja bila je: *Podupirati sva nastojanja i pokrete koja vode k ostvarivanju našeg ideala; kao npr. pokret za ujedinjenje svih kršćanskih crkava u našem narodu*.

Jedinstvo crkava ne vide u povratku pravoslavnih u Katoličku crkvu, već se zalažu za stvaranje posebne “crkve”. Narodna crkva ima medijsku potporu Demokratske stranke Svetozara Pribičevića. Seljačke novine optužuju Miloševića da od iste stranke dobiva financijska sredstva za djelovanje. *Novi rod* odgovara na kritike i obrušava se na tzv. klerikalce, tj. Pučku stranku, a posebno njegova istaknutog predstavnika Slovenca Antona Korošeca. Njegovi su govori i istupi često kritizirani. Katolička

²⁰ MIŠUR, *Narodna crkva Bože Miloševića 1919-1921*, 14, 31.

glasila ga optužuju za vezu s masonskim organizacijama. Patafta zaključuje da, s obzirom na nauk koji je Narodna crkva zastupala, to nije daleko od istine. Časopis *Novi rod* počinje izlaziti netom prije konstituiranja Ustavotvorne skupštine Kraljevine SHS. Generacija fratara rođenih krajem osamdesetih godina 19. stoljeća te školovanih u Makarskoj i Münchenu je generacija apostata. Počevši od onih koji su se pridružili žutom pokretu, preko onih koji su podržali Miloševića pa do istupa iz reda radi osobnih ambicija kao što su to učinili Vinko Brajević, koji je postao novinar, te Krsto Odak, koji je svojevolumeno otišao u Prag na daljnju glazbenu edukaciju²¹.

Cetinska skupina

Petrić spominje sastanak katoličkih i pravoslavnih svećenika iz Cetinske krajine u Otišiću kraj Vrljike 2. lipnja 1919., na kojem se raspravljalo o mogućnostima ujedinjenja dvaju crkava. Petrić kao izvor navodi dopis jednog svećenika iz Dubrovnika. Svi su kasniji istraživači reformnog pokreta i hrvatskih starokatolika citirali Petrića. Međutim, riječ je o omašci u imenu mjesta sastanka. Riječ je o Biteliću kraj Sinja, a ne vrličkom Otišiću. Nije jasno je li riječ o Petrićevoj omašci ili je pogriješio dubrovački svećenik. Patafta spominje najavu održavanja sastanka u Splitu te nadodaje da nikad nije održan, što nije točno. Sastanak katoličkog i pravoslavnog klera ipak se održao i to 3. rujna 1919. Novo doba je objavilo *Izjavu svećenstva u Cetinskoj krajini* u svom izdanju od 22. svibnja 1919. Sastanak je pak održan ranije negoli je Petriću dojavio izvjesni dubrovački svećenik, 17. svibnja 1919. Prva točka izjave glasi: *Ne pravimo nikakove razlike između imena srpskog i hrvatskog te nam je pravo zvao nas tko Srbinom ili Hrvatom, jer su nam politički ideali isti*. Druga poziva na međuvjersku toleranciju među svećenstvom i vjernicima na evanđeoskim načelima. Treća se bavi jednakošću svih staleža (građanstva, seljaštva i radnika). Četvrta točka navodi da bi *kulturna borba u našem narodu, kojemu treba odgoja, mira bila štetna i ubitačna*. U petoj točki su pozvali *braću svećenike, neka se kupe u jedno kolo, neka osnivaju svećenička udruženja, gdje žive u istoj krajini pomiješane dvije naše vjeroispovijesti*. Inicijatori se nadaju skorom ujedinjenju Katoličke i Pravoslavne crkve te pozivaju na uspostavljanje združenih katoličko-pravoslavnih svećeničkih udruga. Ograđuju se u završnoj, šestoj točki da ne kreću u vlast crkvenih hijerarhija. Izrazili su nadu da će viši kler poduprijeti njihovu inicijativu te da će se *jednom ispuniti riječ Gospoda, da će biti jedno stado i jedan pastir... Neka se sruši svijet, ljubav će nas voditi, sjediniti i spasiti!*²²

---

²¹ MIŠUR, *Narodna crkva Bože Miloševića 1919-1921*, 5.

²² „Izjava cetinskog svećenstva”, *Novo doba* (Split), 22.5.1919., 1.

Izjava je dana u trenutku političkog aktiviranja klerikalne Pučke stranke, tj. njezina istaknutog predstavnika dr. Antona Korošeca, koji je netom prije posjetio Dalmaciju s ciljem političke agitacije. Prema mišljenju potpisnika, on stvara razdor među narodom u tek formiranoj državi te time prijeti njezinu opstanku. Izjavu su podržali i pojedini franjevci u trenutku imenovanja fra Mije Kotorasa za gvardijana samostana u Sinju. Novinar ga optužuje da je bio austrijski doušnik. Izjava je objavljena u vrijeme kada se planira smjena katoličkih župnika u Cetinskoj krajini koji su javno poduprli stvaranje Kraljevine SHS. Korijen podjela među svećenstvom seže u 1911. godinu, kada se odvijala žestoka politička borba²³.

Potpisani katolički svećenici bili su: don Mijo Barada – župnik Bitelića, don Mirko Bašić – kapelan Zelova, dr. fra Krsto Bulat – gimnazijski profesor u Sinju, fra Jozo Delić – župnik Sinja, don Marko Devčić – župnik Zasioka, don Žarko Dević – župnik Krušvara, fra Anđeo Frankić – župnik Potravlja, don Lovre Katić – župnik Čaporica, don Jakov Mandić – župnik Baljaka, fra Vjekoslav Plepel – župnik Bajagića, fra Augustin Škomrlj – župnik Gala, fra Pavo Silov – župnik Dicma, dr. fra Roko Vuković – gimnazijski profesor u Sinju. Od pravoslavnih su izjavu potpisali: pop Stevo Prostran – paroh Dicma, pop Gojko Sinobad – paroh Vrlike, pop Pero Stojisavljević – paroh Otišića, pop Partenije Mioković – paroh Dragovića i pop Milan Trišić. Svi potpisani bili su na službi u Cetinskoj krajini, tj. okolici Sinja i Vrlike. Osim u Novom dobu izjava je izašla i u Jadranu. Javno se 18. srpnja za izjavu izjašnjavaju neki svećenici iz južne Dalmacije. Pravoslavni svećenici koji pristaju su protopop Sava Barbić, paroh Dubrovnika te Risto Šuković. Među potpisnicima je slikar Celestin Medović. Oni traže da ih se naknadno potpiše²⁴.

Izjavu je žestoko iskritizirao lektor makarske bogoslovije dr. Grabić u klerikalnom listu Jadran. Optužio je potpisnike da su Tolstojevci i da ne priznaju papin primat. Također kritizira mogućnost crkvene unije kojoj potpisnici utiru put odstranjivanjem predrasuda²⁵. Poziv na izbjegavanje kulturne borbe shvatio je kao napad na Pučku stranku. Obrušio se i na naziv narodno svećenstvo. Za potpisnike je to istozačnica za *svećenika patriota*²⁶.

Novi sastanak pravoslavnih i katoličkih svećenika iz Dalmacije održan je u Splitu 3. rujna 1919²⁷. Prisustvovalo je osamdesetak svećenika. Za predsjednika je izabran

²³ „Preljepa pojava”, *Novo doba* (Split), 22.05.1919., 1.

²⁴ *Novo doba* (Split), 18.7.1919., 2.

²⁵ „Na obranu izjava cetinskog svećenstva”, *Novo doba* (Split), 12.06.1919., 1.

²⁶ „Na obranu izjava cetinskog svećenstva”, *Novo doba* (Split), 12.06.1919., 1.

²⁷ Sastanak se trebao održati 22. kolovoza u Splitu i dan ranije u Sinju. Ne zna se zašto je odgođen. *Novo doba* (Split), 24.7.1919., 2.

katolik don Ante Anić, a za tajnika pravoslavac pop Jakov Mandić. Govornici su bili don Nedeljko Subotić, pop Milan Trisić, don Frane Ivanišević i don Lovre Katić. Skup je donio rezoluciju za *podpuno narodno i državno jedinstvo*. Također je u rezoluciji navedena spremnost za rad na opće dobro. Skupina se usprotivila svakoj vjerskoj nesnošljivosti, čiji bi nestanak *utro put približenju i ujedinjenju*. Grupa je zatražila ukidanje *redovine* te davanje *sistemske nagrade* svećenicima. Skupina je poslala brzojav regentu Aleksandru: *Svećenici obiju vjeroispovijesti Dalmacije sakupljeni na zajedničkom i vjerskom ujedinjenjem pozdravljaju najodanije svojega kralja Petra i Vaše Visočanstvo*²⁸.

Cetinska je skupina bila katoličko-pravoslavna inicijativa koja je održala dva sastanka između svibnja i rujna 1919. godine. Tijekom tog razdoblja trajalo je prepucavanje preko novina s pristašama Pučke stranke. Ta je grupacija u svojim deklaracijama podupirala narodno jedinstvo Hrvata i Srba te učvršćenje tek stvorene Kraljevine SHS. Pravoslavni dalmatinski svećenici su se udružili s katoličkim kolegama.

Treći sastanak cetinske skupine zbilo se 23. siječnja 1920. Tada je skup osudio postupke don Lovre Katića, a podupro don Vinka Brajevića²⁹. Brajević je ostao vjeran prijašnjim zaključcima skupine te je zato izgubio župu, dok je Katić bio praktičniji te je istupio iz odbora jer nije htio da udari *glavom o zid* te dobio mjesto profesora na sveučilištu³⁰.

Katolički svećenici s otoka Brača izdali su 28. lipnja 1919. svoju izjavu. Sastanak je održan u Dolu 17. lipnja. Svećenici s Brača su prvi javno dali podršku Jugoslaven-skom klubu u Beču. Oni podržavaju slobodu i narodno jedinstvo te oživotvorenje narodne države pod žezlom Karađorđevića. Zastupaju kršćanski moral u odgoju naroda. U trećoj točki traže autonomiju za Katoličku i Pravoslavnu crkvu te muslimanska udruženja te prose od Svemogućeg što *skorije ostvarenje jedinstva crkava*³¹. Osudili su imperijalizam te dali svoje poglede na agrarnu reformu. Ukupno je dvadeset pet katoličkih svećenika na službi na Braču potpisalo ovu izjavu³².

---

²⁸ *Riječ SHS* (Zagreb), 06.09. 1919., 3.

²⁹ Rođen 6. lipnja 1888. u Splitu. Filozofsko-teološki studij završio je Zadru 1910., kada je zaređen. Bio je župnik u neretvanskoj župi Bagalovići, kapelan u župi sv. Petra Split – Lučac, a od 1912. do 1921., u župi Seget kod Trogira te 1922. u župi Kaštel-Kambelovac. Svećeništvo je samovoljno napustio te se zaposlio u uredništvu dnevnika »Novo doba«. Zbog toga je kao svećenik bio suspendiran, a 1924. umirovljen. Bio je pristalica Demokratske stranke Ljube Davidovića, ali se nakon atentata na zastupnike HSS-a u beogradskoj skupštini 1928. distancirao. <https://www.glas-koncila.hr/covjek-koji-se-protivio-dalmatinskomu-betonu-vinko-brajevic-za-ocuvanje-hrvatske-urbane-bastine/>

³⁰ „Na jednu obranu”, *Novo Doba* (Split), 25.06.1921., 4.

³¹ *Novo doba*, 140, 28.06. 1919. 3.

³² „Izjava bračkog svećenstva”, *Novo doba* (Split), 28.06.1919. 3.

U Bosni i Hercegovini je također postojala podjela. Upravitelji franjevačke provincije Bosne Srebrene, fra Vidović i fra D. Buntić objavili su sredinom srpnja 1919. izjavu protiv Pučke stranke. U Bosni je također postojala podjela između svećenstva koje je naginjalo južnoslavenskoj ideji ili narodnog svećenstva kako ih naziva Novo doba i klerikalnog svećenstva koje je bilo odano Austriji te je nakon rata pristalo uz Pučku stranku. Još prije se svećenstvo podijelilo na H.K. Udruga i H.N. Zajednicu³³.

Reformni pokret nižeg pravoslavnog klera u Dalmaciji

U Sinju se 22. srpnja 1919. sastalo nekoliko svećenika te je donijelo *Rezoluciju pravoslavnog sveštenstva u Dalmaciji*. Sastali su se svećenici neokupiranog imotskog protoprezbiterijata kao i svećenici iz dijela pod talijanskom okupacijom. Podržali su izjavu cetinske skupine posebno naglašavajući da *samo u jedinstvu crkava leži spasenje rodu ljudskom ponaosob našem dvoimenom narodu (jedno stado i jedan pastir)*. Najavili su podršku svakoj inicijativi za ostvarivanje crkvenog jedinstva Katoličke i pravoslavne crkve. Osvrnuli su se na težak položaj Dalmatinske eparhije SPC, čije se stanovništvo većinom našlo pod talijanskom okupacijom. Od četrdeset pravoslavnih svećenika, čak četrnaest se našlo u progonstvu. U trećoj točki izjave otkazali su poslušnost dalmatinskom episkopu Dimitriju Brankoviću jer se *u najtežim vremenima ponio kad jedan izrod*. Javno prozivaju svećenike Urukala i Opačića kao nenarodne elemente koji su dobili austrijska odlikovanja. Na reformistički pokret unutar SPC gledali su kao na *životno pitanje crkve*. Tražili su reformu kalendara, obnovu pečke patrijaršije, uvođenje živog (govornog) narodnog jezika u liturgiju, skraćenje postova i crkvene službe, uvođenje mogućnosti drugog braka, da svećenici u mirovini sudjeluju u crkvenim saborima, da svećenike bira narod, a takvi svećenici episkopa. Također su kao i katolički reformaši tražili mogućnost da svećenici van crkvene dužnosti nose civilna odijela. Kategorički su zahtijevali da država riješi materijalno stanje svećenika (ukidanje redovine i davanje sistemske nagrade). Traženo je ukidanje ispita stalnosti za svećenike koji su više od pet godina služili u parohiji. Skupina je pristupila svećeničkom udruženju u Beogradu. Budući da su otkazali poslušnost dalmatinskom episkopu kao svom posredniku u Arhijerskom sinodu (vrhovno višće SPC), imenovali su popa Petra Stojisavljevića koji je imao sjedište u Otišiću. Prisustvovali su: Petar Stojisavljević – paroh Otišića, Ilija Bulovac – Bročanac, Gojko Sinobad – paroh Vrljike, Špiridon Margetić – Imotski, Vladimir Vuković – Livno, Partenije Miokovac – manastir Dragović, Nikola Trišić -Gubin, Bosna, Stevo Pro-

³³ „Izjava bosanskih franjevaca”, *Novo doba* (Split), 23.07.1919. 3.

stran – Dicmo, Jakov Mandić – emigracija, Milan Trišić – emigracija.³⁴ Pop Petar Stojisavljević, poslije je biran u Narodnu skupštinu, a za vrijeme Drugog svjetskog rata bio je visokorangirani četnički oficir u Civljanama kod Vrlike. U lipnju 1943. četnički je vojvoda pop Đujić Stojisavljevića imenovao za nacionalnog političkog povjerenika za kotar Sinj³⁵.

Pobuna dalmatinskog svećenstva bila je dio šireg pokreta za reforme nižeg klera Pravoslavne crkve. U Beogradu se od 2. do 4. rujna 1919. održao skup pravoslavnih svećenika. Sudjelovalo je preko četrinsto svećenika iz cijele države. Svećeničko udruženje je donijelo zaključke da ubuduće sinoda bude sastavljena od nižeg klera i episkopa, a ne kao dosad samo od episkopa. Na taj će način biti moguća reforma crkve da bude *savremena i prema duhu vremena*. Također je zaključeno da svećenici mogu stupati u drugi brak. Dan je rok Arhijerskom sinodu do 1. siječnja 1920. da usvoji taj prijedlog. Ako ne bi došlo do usvajanja, tada prema zaključku skupa svećenici imaju pravo *obavljati sv. tajnu braka obudovjelom svećenstvu*. Episkopi ubuduće mogu postajati i oženjeni muškarcima. Založili su se za izjednačavanje plaća svećenicima bez obzira na godine staža³⁶. Ovaj skup bio je uspostava paralelne vlasti u Pravoslavnoj crkvi u Kraljevini SHS. Vučić piše da se taj pokret najviše razvio u Baniji u Hrvatskoj te da je bio ugušen, a da nije iza sebe ostavio gotov o nikakav trag³⁷. Zanimljivo je da se katoličko-pravoslavni skup u Splitu održao isti dan kad i središnji u Beogradu, pa je teško razlučiti jesu li dalmatinski svećenici bili dijelom ovog pokreta ili su djelovali samostalno. Dalmatinski pravoslavni reformaši djelovali su na sličan način i imali iste zahtjeve kao katolički. Oni su djelovali još radikalnije, otkazavši poslušnost dalmatinskom episkopu.

Češka narodna crkva – uspješan primjer sjedinjenja bivših katolika s pravoslavnima

Hrvatski reformni pokret dio je šireg pokreta koji je zahvatio katoličko svećenstvo u Češkoj i Mađarskoj. Reformni pokret nižeg klera oko zajednice svećenika *Jednota* nakon propasti Austro-Ugarske pokušava provesti reforme unutar Katoličke crkve. Pokušaj propada, a nezadovoljnici osnivaju Čehoslovačku narodnu crkvu. Prvog biskupa Češke narodne crkve Matiju Pavlika zaredio je u Beogradu srpski patrijarh Dimitrije. Nastale su dvije struje od kojih se jedna zalagala za potpuni prijelaz na

---

³⁴ „Rezolucija pravosl. Sveštenstva u Dalmaciji”, *Novo doba* (Split), 07.08.1919. 2

³⁵ JELIĆ-BUTIĆ, Četnici u Hrvatskoj, 55.

³⁶ *Riječ SHS* (Zagreb), br. 297. 05.09.1919.

³⁷ VUČIĆ, Reformni pokret (Nastavak 1), *Starokatolički glasnik*, 1963, br. 7, 7.

pravoslavlje, a druga je tražila samo da im srpski episkopi zaredе biskupe. Memorandumom od 3. rujna 1920. moli se da Čehoslovačka crkva bude primljena u Zajednicu Srpske pravoslavne crkve uz sljedeće uvjete:

1. Čehoslovačka crkva prihvaća nauk Srpske pravoslavne crkve, izražen u zaključcima sedam ekumenskih sabora s dodatkom “uz zajamčenje” slobode savjesti i slobodnog vjerskog razvoja.
  2. Čehoslovačka crkva želi obavljati bogoslužje na živom jeziku češkom, ali nastojat će da mlađe svećenstvo, a naročito svećenički naraštaj malo po malo nauči staroslavenski jezik barem toliko da se od vremena do vremena služi bogoslužje na staroslavenskom.
  3. Čehoslovačka crkva traži da se obredi obavljaju dosadanjim načinom, tj. zapadnim obredom, a tek će se tijekom vremena sastaviti potrebne obredne knjige, koje će se približiti istočnom obredu, ako to ne bude oprečno starim tradicijama i običajima češkoga naroda.
  4. Svećenici i biskupi imadu biti imenovani u suglasnosti s narodom.
  5. Svećenici koji prelaze iz Rimokatoličke crkve, ne smiju biti iznova ređeni.
  6. Svećenicima se ima dopustiti brak ne samo prije posvećenja nego i poslije toga.
  7. Oženjenim kandidatima za biskupsku čast ima se dati dispenzija da mogu biti posvećeni za biskupe.
  8. Srpska se crkva umoljava da u Čehoslovačku izašalje svoga biskupa i to episkopa niškoga Dositeja, koji bi bio prvim ordinarijem Čehoslovačke crkve, dok se za nju ne posvete drugi biskupi.
- Gorazd, predvodnik tzv. pravoslavnog smjera u Češkoj narodnoj crkvi je 21. srpnja 1924. istupio iz Češke narodne crkve, a 10. kolovoza osnovana je posebna pravoslavna crkva u Čehoslovačkoj.
9. Iza organizacije nove crkve imade Srpska crkva posvetiti u najkraće doba češke biskupe.
  10. Dok Čehoslovačka crkva ne bude stvorila svoje bogoslovno sjemenište, ima Srpska crkva primiti 15 čeških pitomaca u svoje bogoslovno sjemenište.
  11. Članovi župnih vijeća smiju biti i žene.
  12. Čehoslovačka se crkva nema zvati “pravoslavna”, jer to ime podsjeća na crkvene prilike u Rusiji prije rata, nego neka se naziva: “čehoslovenska pravdovjerna ili čehoslovenska ćirilometodijska ili čehoslovačka crkva. SPC je dio zahtjeva prihvatiti-

la. Češki reformni pokret završio je osnivanjem Čehoslovačke narodne crkve, koja je brzo doživjela raskole u kojem je dio svećenika i vjernika pristupio pravoslavlju³⁸.

Papa i Jugoslavija

Pitanje crkvenog jedinstva bilo je pitanje opstanka nove države Kraljevine SHS. Italija je neposredno nakon rata prijetila okupacijom cijele Dalmacije. Dio teritorija SHS je okupiran od talijanske vojske prije Rapalskih ugovora. Godine 1921. d'Annunzio je umarširao u Rijeku. Bivši austro-ugarski car Karlo se 1920. pokušava domoći mađarskog prijestolja. Godine nakon rata su godine političke nestabilnosti. Pored svega toga poglavar Katoličke crkve bio je Talijan. Habsburzi su bili zaštitnici i mecene Katoličke crkve koji su imali pravo ulaganja veta na konklavi. Također, austro-ugarski vladari su na katoličanstvo gledali kao na sredstvo kojim se može spriječiti ruski utjecaj na južne Slavene. Zbog cijele te situacije papa je povlačio pogrešne diplomatske poteze. Na papino priznanje Kraljevine SHS čekalo se pune dvije godine. Također, smijenivši senjskog biskupa Hrvata te postavivši na tu funkciju Talijana, izazvao je proteste diljem zemlje. Zbog svega toga pojavljuje se ne samo antiklerikalno nego i antipapističko raspoloženje.

Integralni jugoslavenski nacionalisti nisu zagovarali poboljšanje odnosa s Katoličkom crkvom kao način stabilizacije države. Katoličanstvo kao religija s problematičnim papom Talijanom bilo je prijetnja za stvaranje jugoslavenske nacije. Opstanak države trebao je biti osiguran "kidanjem veza s Rimom". Druga Jugoslavija će problem religijskog identiteta suzbiti državnim ateizmom te zajedničkom nadreligijskom socijalističkom ideologijom.

Vežanost Katoličke crkve uz državu Austro-Ugarsku uzrokovala je veliku štetu nakon njezine propasti u Češkoj. Crkva je bila nenarodni, carski element koji je trebao nestati zajedno s monarhijom. U novostvorenoj Čehoslovačkoj kao i u Kraljevini SHS koristi se termin "narod", koji je zapravo sinonim za čehoslovačko, odnosno jugoslavensko. U Hrvatskoj je papa svojim nediplomatskim potezima pridonio antiklerikalnom raspoloženju. Također je politička aktivacija klerikalaca kroz Pučku stranku uzburkala duhove. Pučkaši su označavani kao agitatori stranaca, tj. pape. Međutim, hrvatska Katolička crkva nije doživjela sudbinu kao čehoslovačka što se tiče gubitka moći i vjernika čije se posljedice osjećaju i danas. Razlog tomu treba tražiti u pravoslavnoj većini u tek formiranoj državi od koje su se katolici osjetili ugroženima te su osvijestili svoj vjerski identitet. Zajednička država s pravoslavicima

---

³⁸ PATAFTA, „Reformni pokreti i Hrvatska starokatolička crkva 1919.-1929.“ 71-80.

kao prijeljnom kolektivnom identitetu onemogućila je “češki scenarij napuštanja crkve” kod hrvatskih katolika.

Zaključak

Ideju o crkvenom i narodnom jedinstvu južnih Slavena promovirali su još sredinom 19. stoljeća povjesničar Franjo Rački te zagrebački nadbiskup Juraj Strossmayer. Zamah joj je dala enciklika pape Lava XIII. Grande munus, koja je omogućila bogoslužje na staroslavenskom jeziku. Narodna stranka je ovo iskoristila za političku promidžbu, što se nije sviđelo Habsburgovcima, koji su izvršili diplomatski pritisak na Rimsku kuriju, koja je proglasila ograničenja glagoljaškog bogoslužja. Budući da su tada pravoslavne crkve služile liturgiju na staroslavenskom, glagoljica je smatrana ustupkom kojim ih se može vratiti u krilo Katoličke crkve. Uspostavom Kraljevine SHS dolazi do kulturne borbe crkve, koju je u politici zastupala Pučka stranka, i države, tj. Demokratske stranke, koja je zastupala integralni jugoslavenski nacionalizam. Crkva je nediplomatskim papinim potezima i djelovanjem Pučkaša ugrožavala narodno jedinstvo i tek formiranu državu u politički nestabilnoj situaciji. Široki je društveni krug smatrao crkveno jedinstvo jamcem državne i političke stabilnosti. Borba glagoljaša nastavljena je reformnim pokretom koji je prihvatio modernističke ideje da se crkva prilagodi duhu vremena.

Kulturna borba nakon stvaranja Kraljevstva SHS bila je borba države protiv crkve, s ciljem umanjivanja crkvenog, a tim i vanjskog, talijanskog utjecaja. Također se odvijala borba modernista i tradicionalista unutar Katoličke crkve te zalaganje za slavensko bogoslužje kao i politički rat za integralno jugoslavenstvo, odnosno potpuno stapanje triju plemena u jedan narod. Borba reformista protiv crkve postala je politička borba jugoslavenskih integralista i klerikalaca okupljenih oko Pučke stranke. Pokret nižeg klera sjedinio je modernističke zahtjeve koji su se desetljećima prije pojavljivali u cijeloj crkvi s borbom za glagoljanje koja se odvijala u Hrvatskoj. Modernistički pokret u Hrvatskoj je zbog toga dobio izrazito katoličko-pravoslavni integralni karakter.

Bila su zastupljena tri viđenja načina sjedinjavanja crkava. Skupina oko časopisa Reforma isprva se nada provesti promjene te postići crkveno jedinstvo na način da se pravoslavni vrata u potpuno izmijenjenu Katoličku crkvu. Božo Milošević osniva posve novu crkvu, neovisnu o Rimu i Carigradu. Srpska pravoslavna crkva teži sjedinjenju hrvatskih katolika pod njezinom jurisdikcijom po češkom modelu.

Vjerska previranja nakon Prvog svjetskog rata isprepletena su s nestabilnom političkom situacijom te neriješenim pitanjem glagoljaškog bogoslužja. Jugoslavenski

nacionalisti su pokušali iskoristiti nezadovoljstvo klera za provođenje vlastitih ideja. Kao platforma je iskorištena ličnost zagrebačkog nadbiskupa Strossmayera. Crkveno ujedinjavanje nije provedeno, kao što nije uspio ni projekt jedinstvene jugoslavenske nacije.

Religijsku raznolikost je kao državno-politički problem vidio i Stjepan Radić. Iako su postojale veze HSS-a s reformašima, a poslije Starokatoličkom crkvom, stranka se nikad nije javno izjasnila za nju.

Bibliografija

Novine

Riječ SHS (Zagreb)

Novo doba (Split)

Katolički list (Zagreb)

Starokatolički glasnik (Zagreb)

Glas koncila (Zagreb)

Narodna Politika (Zagreb)

Literatura i objavljeni izvori

JELIĆ-BUTIĆ, Fikreta, Četnici u Hrvatskoj 1941-1945, Zagreb: Globus, 1986.

GROSS, Mirjana, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*. Zagreb: Novi Liber, 2004.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Reformni pokret dijela nižeg katoličkog svećenstva u Hrvatskoj (1919.-1924. god.)“. *Povijesni prilozi* 8 (1989), VOL. 8, 1-90.

MIŠUR, Ivo, *Narodna crkva Bože Miloševića 1919-1921*. Zagreb: vlastita naklada, 2020.

PETRIĆ, Niko, *Rane u katoličkoj crkvi*. Split: Narodne novine, 1917.

RELJANOVIĆ, Mario. „Enciklika *Grade Munus* i pitanje obnove glagolaštva u Dalmaciji“. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 43 (2001): 355-374

Savremene želje katoličkog nižeg klera u državi SHS, Bjelovar: Članovi reformnog pokreta, 1919.

Doktorska disertacija

PATAFTA, Daniel. „Reformni pokreti i Hrvatska starokatolička crkva 1919.-1929.“ Doktorska disertacija. Sveučilište u Zagrebu: Katolički bogoslovni fakultet, 2016.